

Драги студенти,

На прошлом предавању имали смо договор да ви започнете да пишете своју беседу. Време је да ми шаљете своје беседе које ћемо заједно да усавршавамо. За све недоумице пишете ми на службну електронску пошту. bosko.milovanovic@pr.ac.rs

У наставку шаљем текст који ће вам помоћи у сазнању чињеница реторике нарочито оне која се тиче наставника. Молим вас да овај текст добро анализирате јер ћемо на основу њега формирати питања за испит.

Срдачно,

Бошко Миловановић

РЕТОРИКА У УЧИОНИЦИ - БЕСЕДНИК, БЕСЕДА И АУДИТОРИЈУМ

Много је различитих мишљења о важности сваког елемента тријаде тако да док су једни давали примат беседнику други су беседи. Наиме, беседу може да напише и неко други на захтев и она може бити изванредно написана и прилагођена аудиторијуму али када тај неко за кога је беседа писана изађе пред тај аудиторијум, онда све зависи од њега-беседника. Ту ће се показати његов таленат да изложи беседу, спретност да се прилагоди датим условима и тренутку. Доброг беседника чини скуп физичких и духовних особина. Карактеристике беседника се могу прилагођавати и мењати и на тај начин се приближити идеалу успешног говорника. Битни елементи који воде ка овом циљу јесу свакако воља и мотивација. Сам говор, с друге стране, мора бити прилагођен аудиторијуму. Било би добро да буде конципиран тако да носи једну главну поруку и да се односи на један предмет, да буде јасан и својим обимом прилагођен расположивом времену. Аудиторијум је такође важан део поменуте тријаде јер од њега, заправо, зависи успех претходна два елемента тријаде. Ако беседа није прилагођена аудиторијуму, то јест онима којима је порука намењена, она је осуђена на неуспех. Беседник који не води рачуна о томе коме се обраћа, него чија је та беседа више монолог него дијалог, доживеће неуспех јер га аудиторијум неће разумети због његове неспособности да пренесе поруку. Једна од говорних тактика јесте да прве реченице садрже неки духовит или интересантан пример који ће привући пажњу публике на један позитиван начин. На основу

овога може се извући закључак да само ако су сва три елемента тријаде у сагласју и хармонији, успех је загарантован.

За успешан говор важно је јединство и три компоненте: мисаоне-логос, етичке-етхос и осећајне-патхос. Логос се односи на рационални и интелектуални део говора, не само беседника већ и аудиторијума. Етхос нам говори о карактеру беседника и како ће беседник кроз свој говор да истакне етхос односно моралност и добронамерност. Патхос упућује на то како се говори, односно на емоције које говорник уноси кроз своју беседу али и какве емоције беседа изазива код аудиторијума (Аврамовић, 2009). Ако ову већ поменути тријаду беседник, беседа и аудиторијум поредимо са елементима дидактичког тројства: наставник, градиво (језик) , ученик, видећемо и да је у учионици слична ситуација. У центру наставниковог интересовања мора бити ученик, са свим 23 својим потребама и особеностима, јер наставник предаје одређеном броју индивидуа од којих свако има своје потребе. Наставник поред своје примарне педагошко-дидактичке функције, мора да на себе преузме и васпитну функцију, јер је све више присутан дефицит породичног васпитања. Он, као и говорник, мора да има позитивне и хуманистички оријентисане опште карактеристике, затим језичку компетенцију, социјалну компетенцију, педагошку и дидактичко-методичке компетенције, модерационо-медијацијске компетенције и интеркултурне компетенције (Дурбаба, 2011: 107-108). С друге стране, ученик је у центру дидактичког тројства наставник, градиво (језик), ученик. Његов успех у учењу зависи од узраста, талента, мотивације, ставова, страхова, стила учења и структуре личности. Настава на млађем узрасту зависи од дидактичке и методичке осмишљености. Када је реч о таленту, важно је напоменути да је уочено да неки људи лакше, брже и прецизније науче стране језике. Ученик пред собом мора да има неки циљ који ће га мотивисати да нешто научи. На учење страног језика може утицати и став средине о самом језику који се учи или личне вредносне предрасуде о култури језичке заједнице чији се језик учи. Ако су захтеви који су постављени пред ученика сувише високи, они могу изазвати осећање страха и битно утицати на недостатак мотивације код ученика. С друге стране, постоји и страх од говора подстакнут страхом од грешке или оцењивања и у његовој основи је страх о недовољној компетенцији, која стално прати учење

страних језика (ибид. 110-120). Улога наставника у превазилажењу овог проблема јесте у давању савета како да ученик учи, разговору са родитељима и са другим ученицима о исмевању оних ученика који не познају довољно градиво.

Циљ свих ових наставникових активности је у савладавању страха од грешке и неуспеха. Када је реч о стилу учења, можемо рећи да има ученика који најлакше памте путем чула вида, слуха или путем мануелних активности. Ученик у зависности од своје структуре личности, аналитички решава проблеме, уочава шта је битно а шта не. Ако ученик поседује и толерантност на противуречност, он лакше од других експериментише у страном језику без обзира на грешку, што доводи до спремности на ризик да се укључи у комуникацију на страном језику, без обзира на ограниченост језичке и комуникативне компетенције (ибид. 110-120).

Наставник у улози беседника

У учионици наилазимо и на беседнике и на аудиторијум а оно што је суштина њиховог односа јесте заправо сама беседа. Основна тема беседе јесте оно о чему се говори и како се говори. Беседа је логички повезана целина, која има и естетску компоненту, где се логос и патос преплићу и теже сагласју. Беседа састоји из три дела: увода, излагања и закључка (Нушић, 1993: 67). У уводном делу, говорник указује на предмет беседе, у излагању излаже о њему, а у закључку, након кратког резимеа, труди се да придобије позитивно мишљење слушалаца о предмету о коме је говорио. Аристотел, пак, сматра да говор мора да има следеће делове: увод, образлагање предмета, доказивање предмета говора и епилог или рекапитулацију свега реченог. У улози беседника, у учионици је то углавном наставник док су ученици чине аудиторијум. Међутим, савремени приступ настави има тенденције да се у овим улогама актери смењују. Зато је врло важно дефинисати беседника уопште, а онда видети где је то место наставника у савременом наставном процесу. Улога наставника је од кључног значаја за процес едукације, поготово у домену развијања мотивације код ученика. Према Гарднеру и Ламберту (Гарднер&Ламберт, 1972: 119-216) постоје интегративна и инструментална мотивација. Интегративна мотивација омогућава ученицима да се уклопе у одређено

говорно подручје, док инструментална омогућава ученику да оствари неки свој практични циљ, нпр. предност при запошљавању јер говори више језика. Интринзичка мотивација је она која нас мотивише да нешто радимо из задовољства а не зато што нам након обављеног задатка следи награда. Екстринзичка мотивација је управо та која нас путем награда мотивише да нешто учимо или обавимо неки посао.

Аврамовић (2009: 88-90) наводи да се према софистима песник се рађа а беседник се постаје. Софисти нас уче да је корисно читати туђе говоре и водити личне белешке са лепим мислима и цитатима, које би се, касније, могле користити у говорима. Исти аутор (ибид. 141- 144) истиче да Квинтилијаново мишљење према коме је за говорника неопходно да буде mudar и моралан и да се зато мора кроз образовање, стално усавршавање, учење и вежбу још од детињства радити на изградњи његовог непорочног лика. На овај начин долази се до Квинтилијановог идеала мудрог, образованог и моралног беседника. Нушић (Нушић, 1993: 107). сматра да морају да постоје одређени услови да би неко био беседник, било да су они урођени или стечени. Он те услове дели на опште и посебне. Под општим подразумева све оне услове које свако треба да има ако жели да постане беседник, а посебни су они који зависе од врсте беседе.

Општи услови су подељени на две групе фактора и то спољашње и унутрашње. Спољашњи фактори су заправо ти урођени, које беседник својим култивисањем усавршава и у те факторе убрајају се и физички услови. Унутрашњи фактори су они које беседник сам обликује и надограђује било својим образовањем, било вежбом или дисциплином Таленат, спољашњи изглед, духовне особине, увереност, знање, самоувереност, сугестивност, образовање, темперамент, самоконтрола, меморија, духовитост и трема представљају елементе који, усаглашени, чине беседника, али и наставника. Гарду (Гардоу, 2005: 101-107) наводи да је, познати грчки беседник Демостен, као дете и младић, био је далеко од грчког идеала говорника: болешљив, слабашне грађе, слабог гласа, са говорном маном. Учитељи у школи га не охрабрују да настави школовање, како се са таквим недостацима не би компромитовао. Вршњаци га задиркују и он добија дају надимак „мали муцавац». Како је од једног таквог детета постао чувени говорник? Гарду на ово питање тражи одговор код Виготског, који сматра да су такве особе

мотивисане управо тим својим физичким недостатком и успевају да своју инфериорност преокрену у своју корист и постану штавише и супериорнији (ибид. 101). Овај недостатак стимулисао је Демостена, који је са својим пријатељом глумцом Сатиром радио на побољшању своје дикције, инотнације, акцентуације и понашању на сцени. Поједини историчари наводе да је имао и собу у којој је вежбао говоре: како да аргументује, затим да вежба гласовне модулације и саставља говоре (ибид. 105). Управо ово је пример како се упорношћу, вољом, континуираним и марљивим радом могу надоместити природни недостаци. Говорник, каже Шкарић не говори само у своје име већ и у име групе или заступа неког и зато он има одговорност и према њима. Он мора да поседује општу стручну говорну образованост и посебну припрему пред свако излагање (Шкарић, 2000: 7-13). Добро је бити талентован и то може бити предност, али искуство показује да таленат није пресудан. Недостатак урођене говорничке способности може се потиснути упорним радом и вежбањем. Без обзира на то што је стекао образовање, говорник је у јавност је изнео онолико дара колико је он сматрао да је потребно а не онолико колико се то чинило да је изнео. Многи су познати беседници кроз историју сумњали у свој таленат али су вежбањем и радом све то надокнађивали. Из праксе се може закључити да само они који су били недовољно образовани и интелигентни нису били у могућности да постигну добре резултате. Дакле, свако „ко је просечно интелигентан и образован поседује и основни таленат за беседника и јавни наступ” (Аврамовић, 2009: 175). У приручницима за публиц спеакинг, таленат и не спомиње јер се из искуства зна да се учењем и вежбом тај недостатак може надокнадити Аврамовић (ибид. 176). У овај профил савршено се уклапа наставник, јер поседује просечно образовање и интелигенцију те, иако можда нема талента за јавни наступ, тај недостатак може надокнадити континуираном вежбом. С друге стране, када говори о судском беседништву, Квинтилијан каже да је за успех у судским процесима пресудно да говорник буде образован, да има радне навике и да стално вежба, како би се са лакоћом изражавао без обзира на то у какав неповољан положај да дође. Јован Ђорђевић (Ђорђевић, 2008: 844) наводи да наставник треба да поседује одређени урођени таленат како би био успешан у реализацији наставног процеса, али да то није пресудно. Он сматра да су способности, таленат и педагошки таленат заправо ствар развоја. Те спретности се развијају и формирају током образовања и

васпитања и стичу током животног и радног искуства. Ђорђевић сматра да без обзира на предиспозиције које наставник има, свој педагошки таленат може развијати и обogaћивати само кроз континуирано стицање теоријских знања и њихову примену кроз наставну праксу (ибид. 844). Пријатан физички изглед говорника не мора бити предност, али свакако представља привилегију. Нушић (Нушић, 1993: 102) то поткрепљује речима да се све ово може надоместити снагом духа и снагом речи. Као добар пример наводи једног од највећих беседника Француске револуције, који је, иако непријатне спољашности, имао друге квалитете, који су такав физички изглед засенили. Оно што може да ублажи физичке недостатке јесте избор одеће, јер се на тај начин може прикрити оно што није лепо и истаћи оно што је лепо. Аврамовић наводи да постоје и књиге које дају савете како се обући за јавни наступ. Одећа, према Зорици Томић (Томић, 2003: 61), упућује на доживљај сопственог идентитета, на социјални и професионални статус.

Знање и таленат потребни су за сваку вештину. Беседник који поседује таленат је привилегован и има добру основу да буде успешан беседник. Међутим, таленат се мора надограђивати кроз марљив и континуиран рад, учење и вежбу. Без усавршавања нема напретка. Однос реторике и беседништва јесте однос теорије и праксе. Реторика као скуп правила о лепом говору нуди теоријска знања, док беседништво пружа праксу у којој се та правила примењују. Теоријска знања из реторике помажу онима који немају довољно талента. Вежба и стално понављање помажу онима којима недостаје беседничка вештина. На тај начин свако добија своју шансу да буде успешан беседник.(Аврамовић, 2009:22-27). Треба избегавати екстремно облачење, осим ако не представља део осмишљене тактике да се аудиторијуму скрене пажња. Прегледом педагошке литературе, може се закључити се да се физички изглед наставника не истиче као важан. О одевању више говоре правилници које доносе школске установе појединачно. Ове правилнике углавном доносе школска Наставничка већа. И за беседника и за наставника важне су духовне особине као и њихова личност. У сагласју морају бити логос, етхос и патхос, три појма која су основ реторике. Логос представља рационални и разумски део говора, етхос етички а патхос чулни. Како би нека беседа била успешна, мора да се ослања на логичке елементе и правила, да користи индукцију и дедукцију при извођењу закључака и то је

домен логоса, суштине онога што се говори. Уз разум иду и осећања односно патхос, начин на који ће беседник да изнесе оно што га разум учи. Ту нема извештачене емотивности. Говорник кроз искреност, срданост и лично убеђење мора да покаже аудиторијуму своју емотивну страну, како би његове идеје биле прихваћене. А све то зависи и од личности беседника, од његовог карактера тј. етхоса, јер се поверење аудиторијума осваја честитошћу и поштеним односом, не само према ономе што беседник говори, већ и према аудиторијуму самом (Аврамовић, 2009) Никола Рот (2004: 304) истиче да су три зједничка елемента свих дефиниција личности јединственост односно осебеност, јединство или интегритет и доследност. Сваки човек има себи својствено понашање које га чини посебним: у ходу, у изражавању, у рукопису, одевању. Интегритет личности представља скуп психичких процеса који се у свакој људској активности јављају истовремено и повезано. Ти процеси зависе једни од других и утичу једни на друге: интересовање утиче на оно што учимо, жеља утиче на мишљење итд. Човек се не понаша увек доследно у свакој ситуацији, али се она слично испољава и на основу тога можемо предвидети нечије понашање. Тако се за некога може рећи да је лењ или вредан. Као пример надовимо Правилник о одевању гимназије „Светозар Марковић” из Новог Сада у коме пише да запослени долазе у својој уобичајеној гардероби, да својим изгледом и понашањем дају пример ученицима и доприносе угледу школе. Они својим одевањем дају модел одевања ученицима. Наставник је обавезан да у школу долази прикладно обучен, а то значи да својим облачењем не одвлачи пажњу и не ремети радну атмосферу наставе или ваннаставне активности. Овај правилник даје списак одеће која није прикладна за ношење у школској установи : мајица која не покрива стомак и леђа, мини сукње, бермуде, шортсеви итд. Сретен Петровић (Петровић, 1975: 90) истиче елоквенцију, знање, интелигенцију, меморију и морална својства као карактеристике беседника. Аудиторијум у учионици тј. ученици цене код наставника правичност, разумевање, постојање личног става, осебеност, унутрашњу мотивацију за рад, благост, строгост, духовитост, љубав, пријатну спољашњост, пријатан глас, занимљивост, лепо одевање, стрпљење, јасно и прегледно излагање уз наглашавање битног (Петровић Бјекић, 2000: 499- 520). Као и код лепог изгледа и пријатан глас може бити само предност беседника у наступу, али није услов без кога се не може. Гласовни проблеми се могу решити што уз

помоћ логопеда, што уз вежбе дисања. Беседник мора да води рачуна о дикцији, јер на тај начин садржај је складније изражен и постиже се јасност у изражавању. Његов основни циљ је као и наставников да га аудиторијум, не само чује, већ првенствено разуме. Модулација представља гласовну хармонију и ритам у говору. Она помаже беседнику да његова беседа не буде монотона већ жива и занимљива. То се постиже спуштањем или подизањем тонова у говору али и убрзавањем и успоравањем темпа (Нушић, 1993). Ово је веома важно у наставничком излагању, јер се тако наглашава значај изговорене реченице. Гестикулација није само пуко махање деловима тела већ представља израз беседникових мисли. Ово је најстарији начин комуницирања међу људима. Изразом лица изражавамо велики број осећања: љубав, тугу, бол итд. То се не може научити, већ једноставно треба препустити осећањима. Кад је реч о гестовима израженим руком мора постојати одмереност а нервозне и брзе гестове треба избегавати. Елегантнији су они гестови који иду од тела ка споља него они који иду ка себи (Нушић, 1993: 136-137).

Према начину преношења поруке, невербална комуникација може бити аудитивна, визуелна, кинетичка (гестови и мимика), тактилна (љубљење, руковање), проксемика (кретање у простору) и олфакторна (симболика мириса) (Шипка, 2005: 24). Говорник може да управља тим невербалним аспектима говора. Говор тела је само један од видова комуникације. Контакт очима доводи до бољег разумевања говора тела друге особе и изражава поштовање према саговорнику. Изрази лица и покрети главом дају саговорнику информацију о говорнику и охрабују саговорнике. Усправно држање говори о заинтересованости за оно о чему се говори. Треба охабривати и телесни контакт уколико то неће изазвати непријатности (Веинрајт, 2001: 145-146). 30 Образовање беседника једна је од најважнијих особина беседника према Цицерону и Квинтилијану. Свакако је неопходно да поред доброг познавања материје о којој говори, беседник поседује и широко опште образовање. За такво образовање потребно је време и стално читање, непрестано учење, интелектуална радозналост, меморисање и бележење података. Кад је реч о наставнику подразумева се да је то образован и стручан човек, који мора да самоуверено влада знањем које преноси, јер да би могао да пренесе знање он мора и да га поседује.

Наставник своју стручност мора прилагођавати узрасту ученика а то значи да мора наћи начин како и најсложеније чињенице изразити на што једноставнији начин како би га ученици могли да разумеју (Тубић, 2004: 273).

Квинтилијан сматра да учитељ мора да се спусти на онај образовни ниво на коме су његови ученици у коме ученик поступно прелази са наставе граматике на наставу реторике. Настава се мора прилагодити учениковим потребама у том узрасту, која је на нивоу његових мисли, речи, ставова о појавама као и перцепцији тих појава. Он каже да је учитељево бодрење, похвала и подршка у том узрасту много значајнија од самог градива, које се учи. Писањем се развија писмено изражавање, а слушањем се изоштрава способност расуђивања. Из тог разлога погрешно је мишљење да би учитељ реторике требало да буде мање стручан ако предаје нижим узрастима. Напротив, учитељ реторике мора да буде врстан зналац метода које ће употребити како би што боље комуницирао са својим ученицима. Осим што би учитељ требало да буде беспрекоран и непорочан, он мора строгом дисциплином обуздава нарави својих ученика. Према ученицима би требало да заузме родитељски став. Иако строг, учитељ никако не сме бити натмурен јер из строгости се развија мржња. Учитељ мора бити срдчан али не на тај начин да то пређе у фамилијарност, јер то изазва презир.

ОСОБИНЕ ГОВОРНИКА У УЧИОНИЦИ

У учионици говорник је и наставник, али и ученик. Како пише Шотра, канадски дидактичар Лежандр представио је ситуацију на часу као „дидактички троугао“, тј. скуп међусобно повезаних елемената и то субјекат-ученик, агенс-наставник и предметматерија. Та дидактичка ситуација одређена је средином, тј. школском институцијом у којој се изводи настава (Шотра, 2010: 87). Наставник мора поседовати иницијално образовање. Он мора да влада предзнањима, што подразумева знање језика који предаје, дидактику, педагогију, психологију али и различите стратегије учења. Мора да буде способан да анализира функционисање наставног процеса, планове и програме. Он идентификује ученикове потребе, али и препознаје ученикова

очекивања. Наставник мора да познаје материјал који се користи током часа, али и да уме да га изабере. Наставник као говорник у учионици је способан за практично извођење наставе. Он мора да уме да одреди циљеве, да влада вештином преношења и усвајања знања, да руководи радом групе, али и да покрене говорну активност. Наставник мора да влада простором и временом и да у обзир уме хетерогеност аудиторијума тј. различит ниво знања ученика, њихових потреба, индивидуалних могућности и карактера. Он треба да влада техникама како би подстакнуо ученикову пажњу, као и очигледним наставним средствима како би мотивисао ученике. Наставник мора да се стави и у улогу аудиторијума да уме да саслуша ученика и да буде стрпљив како би добио повратну информацију (ибид. 90). Ученик као говорник у наставном процесу је у сличном положају као наставник јер мора да поседује одређена знања о којима говори. Он је постао главни субјекат у настави. Под овим подразумевамо смењивање различитих активности током једног часа, употреба мултимедијалних средстава, аутентичних материјала. Током тог процеса ученик постаје мање или више аутономан. Према Дурбаби (Дурбаба, 2011: 110) фактори који утичу на успех у учењу могу бити: – индивидуални као што су пол, узраст, таленат или склоност ка учењу, – афективни: мотивација, страх и ставови, – фактори когнитивног језичког деловања, као што су стратегије и стилови учења, – спољни социјални фактори, пре свега социјализација на матерњем језику, интеракција са окружењем као и ставови својих најближих о учењу. Дакле, наставник као говорник у разреду има суштински исту улогу као и беседник на неком скупу, с тим да је он и директно у интеракцији са аудиторијумом кроз постављање питања и одговоре аудиторијума тј. својим ученицима. Он, попут античког беседника, мора да поседује одређене вештине и знање како би заинтересовао аудиторијум и мотивисао ученике за активним учешћем на часу. Кроз писање концепта или теза овај поступак се олакшава а ученику даје сигурност да ће излагање бити успешно.

Концепт и структура беседе

Добра беседа мора да има добар концепт. Беседа без концепта је конфузна. Дакле, треба направити концепт кад год је могуће и имати га увек при руци, чак иако у њега говорник ни не погледа. Кроз концепт се заправо одређује структура беседе, шта ће се рећи у уводу, централном делу и завршном. Неки

прибегавају писању детаљног концепта, што значи да он садржи све оно што ће бити речено од речи до речи, док други пишу само најбитније тезе за сваки део, око кога развијају своју беседу. Концепт би требало да буде прегледан и да се поједини сегменти обележе римским или арапским цифрама или малим и великим словима раздвајајући тако главне целине и њихове делове (Аврамовић, 2009: 329). Шего (2005: 53-54) пише о белешкама приликом читања неког текста, јер се ово може применити и на састављање концепта за говор.

Белешка представља сажетак неког опширнијег садржаја, који ономе који је пише представља подсетник и помаже у присећању. Белешка не треба да садржи целе реченице јер се садржај више реченица сажима кроз кључне речи. Када записујемо кључне речи памти се садржина текста а ако их још и изговарамо наглас онда се у нашој свести појављу и информације које та реч осликава. На основу само једне записане речи, може се усвојити велики број података. Састављање белешке може да буде и комбинација цртежа и речи. Може се говорити без припреме и такви се говори називају импровизовани. Од говорника се захтева изузетна вештина и рутина. Како наводи Аврамовић, Карнегијево златно правило јесте пример-поента-аргументи (Аврамовић, 2009: 241). За почетак говора, он саветује да се одабере упечатљив пример или пословица, анегдота или мудрост, затим што краћим и јаснијим реченицама извући из тога поенту и све то поткрепити доказима за крај. Говорник мора бити сталожен и смирен. Постоје говорници који унапред припреме говор, али га током излагања намерно импровизују, како би изгледао спонтан. Мајстор такве импровизације био је Ламартин, кога су Французи звали «геније спонтаности». Идеје за држање говора без припреме, говорник црпи из присутног аудиторијума, повода окупљања и говора претходника. Сматра се да сваки човек може да одржи импровизовани говор али квалитетан импровизовани говор ствар је вежбе и беседничке праксе (Јелачић Србуљ, 2007: 210).

Наставник може да буде добро припремљен за час али не мора увек да значи да ће предавање бити и одржано у том облику. Ако наставник планира да обради неку граматичку јединицу и када дође на час схвати да ученици нису схватили ни претходну, он онда мора да импровизује и одустане од свог припремљеног концепта часа. У овом случају способност прилагођавања

одређеној ситуацији долази до изражаја. Аристотел сматра да су најнужнији делови говора пре свега, излагање предмета и метода уверавања али да говор може имати и увод, излагање предмета, методу уверавања и епилог. Квинтилијан сматра беседу у ужем смислу језичким уметничким делом и каже да је свако језичко уметничко дело састављено од предмета, рес, тј. мисаоне садржине и језичког уобличења, верба.

Сам опус је синтеза ова два елемента и теорија реторике разматра оба елемента са посебним освртом на коначно остварење дела (Јелић, 1988: 59). Тако Квинтилијан, под предметом реторике, подразумева све оно што може да буде садржај говора. Јасно је да беседник не може да поседује сва знања и зато је неопходно да проучи предмет о коме се припрема да говори. Он сматра да ће беседник, који добије упутства од неког музичког стручњака о музици, боље о њој говорити од само стручњака, управо онако као што ће боље бранити одређени предмет на суду него његов штићеник, који га је о спору упознао. Суштина је, каже Квинтилијан, у самој способности прилагођавања теми, намени, прилици и аудиторијуму. Као важну чињеницу у беседи, он истиче обраћање емоцијама. То обраћање емоцијама може бити у сваком делу беседе. Наводећи традиционалну грчку поделу емоција на патхос и етхос. Патхос чине снажне емоције, јаке и очигледне страсти, љубав, трагичност, страх, завист, љутња а етхос је састављен од благих, нежних осећања, спутаних страсти, оданости, комичности, молби, праштања, тешења, опомињања. Беседник мора да изнедри она осећања која жели да пренесе аудиторијуму. Мора да поседује способност уживљавања и уз помоћ слика фантазија успе да код слушалаца изазове такав осећај да он заиста мисли да, то о чему беседник говори, види и да је део тога. Један од емотивних ефеката беседе, каже Квинтилијан, јесте и смех односно шала, као нешто што је засновано на осећањима, која, наравно, никад не сме да пређе у вређање (Јелачић Србуљ, 2007: 69). Стерија сматра да се према захтевима предмета и циљевима, говор мора тако распоредити и уредити да настане једна целина. Он то назива планом и помаже да аудиторијум схвати лакше оно о чему се беседи. Тај распоред је двојак: природан и онај који се урпавља према правилима, која су други направили (Стерија Поповић, 1995: 250-252). Природан распоред састава или говора према Стерији (ибид.) јесте постављање исказа, проналажење теме, споредних мисли и доказа којима се

предмет развија и поткрепљује. Када се то пронађе и дефинише, онда се то све сврстава у видове а видови у родове. Тако нпр. све оно што је слично спада у једну рубрику, а од ње настаје вид а када упоредимо једнаке видове онда настаје род и то се односи на исказ као целину, која се састоји из видова и других подела. Распоред који се управља према правилима јесте у форми хрије и силогизма. Хрија представља излагање по познатом реду . Силогизам је мишљење према коме се из две претпоставке изводи трећа, која у себи садржи последицу спајања претходне две. Према Стерији (Стерија, 1995: 257-258), силогизми су: – прости, који се састоји из три дела: веће излагање, мање излагање и закључак. нпр. Сви Италијани воле пицу. Роберто је Италијан. Дакле, Роберто воли пицу. – условни силогизам: веће излагање у коме постоји услов, мање излагање у коме се тај услов или потврђује или негира и у завистности од мањег излагања закључак је или порврдан или одричан: Ако Петар оде у Париз, посетиће Лувр. Петар је отпутовао у Париз. Дакле, посетиће Лувр. – разделни силогизам: мање потврђује једно и тиме се пориче друго мишљење или се одрицањем једног мишљења потврђује друго : Све што је природно је и добро али не увек. Земљотреси су природни. Дакле, морамо да знамо да и оно што је природно може бити и лоше. 29 Разликују се проста хрија и артифицијелна хрија. Проста хрија или правилно распоређена има следећи распоред: - исказ са похвалом ономе ко је то изговорио, - детаљно описан исказ, - истакнути су узроци исказа и исказ се утврђује, - супротност, како би се исказ боље објаснио, - сличност, навођење истог случаја али у другом контексту како би се боље објаснио исказ, - давање примера, - сведочанство односно позивање на изреке мудрих људи или пословица, - закључак у коме се износи сажетак онога што је већ речено, у поучавању и опомињању. Артифицијелна хрија је неправилно распоређена, изврнута и она је двојака. На прво место артифицијелна хрија ставља узрок а предлог на крај. Она се састоји из приступа, извођења сличности, супротности, сведочанстава, примера, веза или представља прелаз од извођења сличности, супротности, сведочанстава и примера ка предлозима и закључака (Јелачић Србуљ, 2016). – разделени силогизам је дилема којом се претпоставке оповргавају: Или си поштен или непоштен, ако си поштен красти и лагати нећеш, а ако си непоштен, мораш да знас да ћеш сносити одређене последице. – ентимема, где је једна од претпоставки изостављења (мања или већа) , а затим се, на основу тога, изводи закључак: Сократ је

смртан. Сви људи су смртни. – сорит: мисао следећег дела изводи се из првога: Мој пас је умиљат. Умиљати пси увесељавају свог господара. Господар воли да свом псу да лепу кост. Дакле, умиљат пас увек добија лепу кост. – навођење: на основу изложених многих делова изводи се један закључак. Предмет или тема беседе може бити најразличитија. Петровић наводи различите области као што су природа, друштво, наука, техника, прошлост. Садржина мора бити допадљива, да има општи значај и прилагођена тренутку и месту у коме се излаже (Петровић, 2014: 148).

Шего даје приказ настајања говора у пет фаза:

1. проналажење и прикупљање грађе,
2. распоређивање грађе,
3. састављање,
4. памћење,
5. изрицање (Шего, 2005: 133).

Према њеном уверењу важно је да, кад говорник одлучи о чему ће говорити, да крене са прикупљањем грађе. Грађа се може прикупљати из више извора као што су нпр. интернет, књиге, енциклопедије, часописи. Током читања тих извора, говорник треба да прави белешке и да кроз то преиспитује своје ставове, мисли и осећања о задатој теми. И антички ретори су разликовали пет делова беседе и то: увод-проемиум, излагање-наратио, доказивање-пробатио, побијање-рефутатио, закључак-пероратио (Аврамовић, 2009: 246). Јелачић Србуљ наводи да управо избор теме утиче на успех говора. При избору теме мора се водити рачуна о прилици којој је говор намењен, аудиторијуму али и самим предиспозицијама и даровитости беседника (Јелачић Србуљ, 2007: 134-135). Дакле, предмет говора мора да буде целовит и конкретно одређен с тим да нема више предмета већ само један. Он мора да буде јасан пре свега самом говорнику а онда и аудиторијуму. Сам беседник мора да буде мотивисан за оно о чему говори. Како би аудиторијум лакше примио суштину и мисаону целовитост беседе, та основна мисао требало би да, попут лајтмотива, прожима целу беседу. Важно је и да предмет беседе буде актуелан и занимљив. Када се прикупља

материјал за беседу и када се она саставља, добро је искористити и новинарски вид информисања, вести, зато што оне увек одговарају на једноставна, замишљена питања ко, где, кад, како и зашто. Ако је тема беседе задата, први корак је да се добро размисли о теми, начинима како да јој се приступи, шта је то што нас асоцира на ту тему, какво је значење те теме. Најбитније је да се размисли о предмету беседе, да о томе непрекидно размишља и док обављају свакодневне активности онако како тема обузме књижевника, јер се врло често дешава да се важне идеје роде у таквом стању ослобођене свести. Тај први корак у припреми беседе представља управо такво размишљање где се полази од тога да се претходно стечена знања ставе у службу писања беседе на задату тему. Питања као што су „шта ја то знам о тој теми?“, „који су то кључни појмови који одређују тему и како да их одредим?“, „шта ја лично мислим о тој теми?“, „како да упоредим своје ставове и проверим шта су други о томе рекли?“, „да ли ја имам довољно аргумената да бих могао да браним становиште које заступам или да оповргнем супротна тврђења?“ (Аврамовић, 2009: 2012-2014).

ИЗЛАГАЊЕ БЕСЕДЕ

У уводу, беседник најављује предмет своје беседе и труди се да заинтересује слушаоца за оно о чему ће говорити. Увод може бити обичан или редован, али и нагао и изненадан. Обичан или редован је миран и умерен увод којим се слушаоцима приближава оно о чему ће се говорити док је нагао и изненадан увод ређи и подстакнут је пре свега јаким емоцијама. У том случају, говорник нагло и неочекивано прелази на предмет беседе, не правећи увод. Као три основна елемента увода Нушић (Нушић 1993, 68-75) издваја.: наклоност слушалаца, задобијање њихове пажње и упознавање са предметом говора. Наклоност слушалаца задобиће се пре свега умереном скромношћу, ставом, који аудиторијум неће ставити у инфериоран положај у односу на беседника. Задобијање пажње аудиторијума односи се, пре свега, на беседникову вештину да истакне корист предмета о коме говори. То ће постићи ако говори о узроцима и разлозима, који су га подстакли да говори управо о тој теми. У трећем делу увода, беседник износи суштину теме о којој говори. Ту би требало да изнесе и свој став о тој теми, који ће касније заступати у току беседе (ибид. 68-75). Аврамовић наводи да увод мора да буде најбоље увежбан део беседе и написан на концепту. Циљ оваквог

поступка јесте да се на тај начин најбоље привуче наклоност публике. Саветује се да се говор започне причом или речима које ће лично дотаћи слушаоце и тако их на личном плану везати за тему. Он даје и списак могућих добрих почетака говора, које предлаже сајт Аллун-Бацон Публиц Спеакинг Вебсите: навођење кратког цитата, причање неке поучне приче или шале, поменути лично искуство, поставити питање, позвати се на искуство слушалаца и на примамљив начин објаснити шта се жели постићи излагањем о одређеној теми (Аврамовић, 2009: 250-252). Шего указује на то да говор треба почети поздрављањем или ословљавањем, тако да аудиторијум има утисак да се говорник обраћа баш њима. Он се у том поступку не сме додворавати аудиторијуму. Пажња аудиторијума биће придобијена и ако се говорник о аудиторијуму изражава похвално и своју тему говора повеже са њиховим одликама, или ако нагласи да је тема о којој се говори нешто што аудиторијум занима (Шего, 2005: 135). С друге стране, као полазиште беседе, увод одређује оквир, карактер и смер беседе и то се огледа кроз следеће законитости (Петровић, 2014: 153):

1. од предмета ка тежишту, где се укратко истиче перспектива предмета и план излагања,
2. дефинисање садржаја,
3. од конкретне садржине или мисли,
4. указивање на значај теме,
5. индивидуални приступ.

Разрада или расправа централни је део беседе а самим тим и главни. Пошто је уводом заинтригирао аудиторијум за тему, беседник отвара проблем кроз све његове важне аспекте и даје разлоге због којих том питању треба прићи управо онако како беседник саветује и на тај начин аудиторијуму наметне своје становиште. Аврамовић (Аврамовић, 2009: 255-260) кроз два елемента разраде, представљање проблема или излагање предмета и доказивање или аргументовање, упућује на различите могућности састављања разраде. Излагање проблема може се извршити на начин који је заступљен у старијој теорији и то кроз разбијање излагања на његове

саставне делове и изношење различитих ставова о њима, након чега следи доказивање и побијање неприхватљивих схватања. Изношење чињеница је или дедуктивно или индуктивно, затим хронолошки, кроз узроке и последице и сликовито описивање. Ипак, најједноставнији приступ излагању јесте према питањима, која су дефинисали јос Цицерон и Квинтилијан, а то су: ко, шта, зашто, где, када, како, уз чију помоћ. Публиц спеакинг ово још назива и 5W анд хов (ибид. 256). Код доказивања, важан је избор аргумената. Да ли је нека беседа јака или не, зависи од броја и врсте аргумената и тренутка када ће они бити речени. Главне мисли у беседи се увек морају доказати, ништа се не препушта очигледности заснованој на ауторитету беседника. Свака констатација мора да има доказ и аргументацију. Најважније средство у доказивању јесте логика. Доказивање се врши кроз индуктивне и дедуктивне форме, затим поређења, кроз фигуре вероватноће, параболе, алегорије, антитезе итд. Петровић (Петровић, 2014: 156) сматра да главни део говора мора да обухвати логично излагање, анализу стања, опис, градацију, поређења, супротна мишљења али и могућа решења. Тај главни део разлаже се на саставне делове или на мање целине које постају потцелине. Шего заступа став да се у приступу теми треба држати старог реторичког правила: „Не много, него на много начина. То значи да треба изабрати мање података, које аргументујемо на више начина. Саветује да се избегне монологизирање, већ говор треба обогатити дијалошким елементима” (Шего, 2005: 135-36). Главна мисао беседе је да се говорник обрати разуму, али и срцу слушалаца како би их привукао ка ономе о чему је беседио. Овај део дели се на три дела: рекапитулација, страсни или патетични део и закључак. Рекапитулација је кратак, језгровит део и прелаз од разраде ка закључку. У њему се подвлачи главна мисао беседе. И овде се беседник, пре свега, обраћа разуму аудиторијума. Страсни или патетични део се обраћа срцу аудиторијума а то значи његовој машти и осећањима.

Беседник поетским фигурама апелује на осећања аудиторијума како би прихватио оно о чему је он беседио. А закључак треба изрећи у једној краткој али упечатљивој реченици, у којој би била сва истина о ономе што се говорило (Нушић, 1993: 74-75). И Шего (2005: 136) сматра да закључак мора имати три дела: први у коме се истиче циљ говора, други део у коме беседник позива на прихватање његових идеја из беседе и трећи који треба да има неку

пословицу или упечатљиву реченицу. И на крају се свакако треба захвалити на пажњи аудиторијуму. Шкарић (Шкарић, 2000: 26-27) прави паралелу између писаног и говорног израза, наводећи да је говор мултимедијални израз, а писани унимедијалан. Говорни израз је 41 мултимедијалан зато што се поред гласова као језичких знакова, користи људски глас, мимика, гест и опште понашање човека. Говорење је одувек постојало и било независно од писаног израза док је писани израз зависан од говорног израза и настао је после њега: „природан органски говор сировина из које се различитим поступцима могу добити и реторичко говорење и писани израз. Од те сировине писани израз узима углавном само језичност, док реторичко говорење искориштава све састојке природног говорног материјала (ибид.).

Однос говорника и аудиторијума: наставник и ученици

Садржина говора и сам говорник важни су за успешан наступ, али не смемо потценити ни аудиторијум коме је говор намењен и коме се говорник обраћа. Ова три елемента, ако су у сагласју, чине говорни наступ успешним. Иако по форми може бити монолог, беседа је полилог, односно дијалог који се води између више особа. Она је намењена аудиторијуму који је слуша а који је, свакако, разноворстан и може се сврставати по најразличитијим критеријумима. Најбитније је да беседник схвати хетерогеност аудиторијума и да онда тражи оне тачке које им могу бити заједничке, како би своју беседу могао успешно да представи. Анализирање аудиторијума обично се врши пре излагања, али може и током беседе, ако беседник уочи неке особине аудиторијума које би могле повезати све слушаоце. Оно што може повезати људе који чине аудиторијум, поред година, пола, образовања, јесте и начин излагања беседника, интерес и тема беседе (Аврамовић, 2009: 308-321). Нушић у својој Реторици наводи поделу аудиторијума на анонимни и неанонимни, хомогени и нехомогени, ментално једнаки и ментално неједнаки, сагласни и несагласни. Анонимни аудиторијум јесте онај који се произвољно сакупио, какав је аудиторијум на митинзима или манифестацијама. Неанонимни је онај који се сакупио око неког заједничког интереса. Хомоген чине људи истог менталитета или професије : скупови трговаца, занатлија, конференције на факултету а нехомогени је састављен од слушалаца различитих професија и менталитета (Нушић 1993: 162- 164). Ментално једнак говорнику јесте аудиторијум истог образовања као и

говорник, али и онај који познаје материју о којој се говори. Ментално неједнак аудиторијум јесте онај који је или нижег образовања од говорника или слабије познаје предмет беседе, па их треба подучити. Под сагласним аудиторијумом подразумевају се слушаоци за које се унапред зна да су сагласни са оним о чему беседник говори. Такве слушаоце беседник не осваја, већ само стиче њихово разумевање, а најбољи пример су верници који слушају духовну проповед или припадници политичке партије који слушају говор страначког вође. Несагласне слушаоце беседник мора својим говором да придобије и да се они одреде у позитивном смислу према његовом излагању (ибид. 162-164). Говорећи о аудиторијуму Аристотел разматра карактерне особине људи у појединим узрастима. Млади су импулсивни, пуни жеља, нестални. Они у једном тренутку страсно желе, а већ у другом им то досади и од тога одустају. С друге стране, нису зли, јер још нису упознали све пакости али су наивни, јер нису искусили све преваре. Млади су пуни наде, јер је нада окренута ка будућности а сећање прошлости. Будућност је за њих дуга, а прошлост кратка. Због своје младости, храбрији су од старијих јер сматрају да им се ништа не може догодити, пуни су самопоуздања³⁰. Беседник, који хоће да они, који га слушају буду задовољни његовом беседом, мора да своје стечено образовање допуни и познавањем предмета о коме се говори. На тај начин он стиче самопоуздање али и слушаоци су уверенији у оно о чему он говори. Оно што сваког говорника може да спута јесте да то не буде претерано и да се не створи утисак да беседник сматра аудиторијум инфериорнијим у односу на себе. Беседник не сме бити претенциозан, јер аудиторијум хоће да га беседник научи, али не да му чита лекције.

Наставник као беседник и ученици као аудиторијум су стално у једном интеракцијском односу. Тај интеракцијски однос указује да наставник на ученике врши директан и индиректан утицај (Шотра, 2010: 94). Наставник индиректно прихвата осећања ученика, поставља питања, прихвата њихове идеје и сугестије, одговора на емоционално понашање ученика, охрабрује их, похваљује, прикладно се шали. Директан утицај наставника на ученике огледа се кроз давање информација и говорних модела, исправљање грешака на језичком нивоу, вођење часа, критиковање непримереног понашања. У том интеракцијском односу реакције ученика су различите: он се смеје, ћути,

делује по сопственом нахођењу, одговара на наставникова питања, конфузно одговара, користи матерњи језик ако не разуме оно што се говори на страном језику, поставља питања, изражава своје ставове и идеје, даје сугестије (ибид. 94-95). И аудиторијум у учионици је различит: постоје генерацијске разлике између наставника и ученика, нивои стеченог знања, услови у којима одрастају и само окружење. Битно је схватити да се наша реалност мења, а са њом и генерације ученика: принципи образовања и приступа ученику у Нушићево и Аристотелово време су различити, а посматрано из наше перспективе, наше генерације ученика имају сасвим друга интересовања и одрастају у једном сасвим другачијем времену и простору. Зато и наш приступ мора да буде прилагођен нашем времену и простору. Једна од основних карактеристика садашњих генерација јесте да одрастају у некомплетним породицама углавном са једним родитељем, у информатичком друштву, у коме су сви повезани на глобалном нивоу, али и у друштву у коме је насиље наглашено. Ове генерације ученика одрастају уз интернет и ријалити програме и верују да свако може постати звезда. Пошто користе савремене технологије од раног детињства, функционишу брже него претходне генерације. Ако их неки садржај не интересује или га сматрају досадним, одмах траже нешто чиме ће га заменити. Немају страх од савремених технологија. Пошто су информатички писмени јер од најранијег доба користе мобилне телефоне, шаљу смс поруке, владају различитим информатичким програмима, присутни су на свим друштвеним мрежама, њима се мора другачије прићи, треба им другачији беседник односно наставник. Беседник-наставник мора да се врати извору и прилагоди се новонасталим условима: као што су још Цицерон и Квинтилијан препоручивали, такав беседник мора се одрећи гордости, показати поштовање према аудиторијуму-ученицима. Он мора бити поткован знањем и то што зна више од аудиторијума неће му бити замерено, јер се то од наставника и очекује, али мора да се аудиторијуму обраћа са поштовањем, никако са висине и никако ниподаштавајућим тоном. Будући да су нове генерације нестрпљиве и укључене у бројне ваннаставне активности, наставник им мора омогућити организованост у учењу: они морају знати тачно шта се од њих тражи, када ће шта да раде и шта се од њих очекује. Зато наставник мора да буде добро организован, не само са практичне стране већ и теоријске: све оно што предаје или излаже мора да буде јасно, прецизно,

исказано логичким следом и кохерентно. Употреба технологије којом наставници владају је обавезна. У своја излагања наставник би требало да унесе и презентације и истраживања по интернету, како би их заинтересовао за садржај који предаје. Мора да споји визуелно са оним што чују, јер нове генерације тако уче. Њихова пажња је око 15 до 20 минута, зато наставник мора да буде и концизан и добро организован (Летица, 2012: 41-44). Самбало је мишљења да се вежбе и активности усмене продукције у којима се користе информационе технологије не разликују суштински од оних за које не употребљавамо мултимедијална средства. Тако имамо вежбе понављања, супституције, трансформације, затим симулације, игре по улогума и др (Цембало, 2001: 149).